

Katarzyna Mirosław

Kompetencje społeczne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności

Niepełnosprawność nr 8, 83-90

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Katarzyna Mirosław

Kompetencje społeczne kobiet odbywających karę pozbawienia wolności

Przestępczość kobiet jest zagadnieniem stosunkowo rzadko podejmowanym w badaniach naukowych. A jeśli już, to badania te są skoncentrowane wokół motywacji dokonywania zabójstw oraz okoliczności ich popełnienia. Kobieta jest kojarzona z koncyliacyjnością, poświęceniem i łagodnością. I choć nie ma najmniejszej wątpliwości, że kobiety także dopuszczają się najcięższych nawet zbrodni, jest to sprzeczne ze stereotypem kobiecej roli społecznej i tak biegunowo różne od oczekiwań społecznych wobec kobiety, że trudno nie doszukiwać się szczególnych cech kobiet-przestępczyń.

Z danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej za 2010 rok (www.sw.gov.pl, 12.05.2011) wynika, że obecnie w zakładach karnych, aresztach śledczych przebywa 2667 więźniarek, co stanowi około 3% wszystkich osadzonych, ale jednocześnie 16,3% z nich to kobiety skazane za najcięższe przestępstwo – zabójstwo, podczas gdy mężczyźni zabójcy stanowią około 5,7% skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych.

Kompetencje społeczne to pojęcie bardzo niejednorodne, gdyż pod nim kryją się umiejętności, które stanowią o efektywności radzenia sobie w różnych sytuacjach społecznych. Sprzyjają również realizacji takich celów, jak: lepsze komunikowanie się, rozumienie innych, autokreacja czy poznawanie i wspieranie innych ludzi. Naturalną konsekwencją wymienionych zachowań jest pełniejsze uczestnictwo w życiu społecznym, wzrost efektywności współpracy, umiejętność radzenia sobie z sytuacjami trudnymi.

Założeniem definicji kompetencji społecznych jest skuteczność w skłanianiu innych do zachowań zgodnych z naszymi oczekiwaniami i celami. M. Argyle (1999, s. 133) przez kompetencje społeczne rozumie „zdolność, posiadanie niezbędnych umiejętności do tego, by wywrzeć pożądaną wpływ na innych ludzi w sytuacjach społecznych. Te pożądaną wpływy mogą polegać na skłonieniu innych do kupna, do nauki”. Umiejętności te mogą jednak być wykorzystywane do celów społecznych oraz antyspołecznych. Kompetencje społeczne jednak nie są

czynnikiem ogólnym, ponieważ każda osoba, która jest dobra w jednym zadaniu, może wykazywać braki w innym. Zatem kompetencje społeczne w tym ujęciu należy rozumieć jako zbiór takich umiejętności, od których zależy możliwość adekwatnej reakcji na określoną sytuację społeczną. Za powstanie i rozwój kompetencji społecznych są odpowiedzialne zdolności niezbędne do przetwarzania informacji behawioralnych, które autor określił jako inteligencję społeczną.

Autor wskazuje, że za pomocą owej kompetencji możemy zorientować się, jaką strategię należy zastosować, aby zrealizować wyznaczone cele i wymienić następujące umiejętności społeczne:

- 1) nagradzanie, czyli umiejętność udzielania wzmocnień społecznych, które wpływają na utrzymanie związku, podnoszą jego atrakcyjność oraz umożliwiają wywieranie większego wpływu na osobę;
- 2) empatia i umiejętność podejmowania ról innych ludzi, które są ważne zwłaszcza w pracy zespołowej, w psychoterapii oraz związkach miłosnych i przyjacielskich;
- 3) asertywność, czyli umiejętność obrony własnych praw bez okazywania agresji;
- 4) komunikacja werbalna (zwłaszcza na poziomie abstrakcyjnym) i niewerbalna;
- 5) inteligencja społeczna i umiejętność rozwiązywania problemów, istotna zwłaszcza w przypadku częstego występowania konfliktów;
- 6) umiejętność korzystnej autoprezentacji (szczególnie w warunkach zawodowych) (*tamże*).

D. Goleman (1999), wyjaśniając pojęcie kompetencji społecznych, wychodzi od pojęcia kompetencji emocjonalnych, rozróżniając dwie grupy kompetencji: osobiste i społeczne. Autor do kompetencji osobistych zalicza trzy rodzaje zdolności: samoświadomość, samoregulację oraz motywację. Z kolei na kompetencje społeczne składają się dwa rodzaje zdolności, wyrażane konkretnymi umiejętnościami:

- 1) zdolność empatii:
 - zrozumienie innych ludzi,
 - chęć udzielania wsparcia psychicznego,
 - docenianie i wspieranie różnorodności;
- 2) zdolności społeczne:
 - wpływanie na innych,
 - porozumiewanie się – słuchanie bez uprzedzeń i wysyłanie prostych, zrozumiałych komunikatów,
 - łagodzenie konfliktów,
 - inspirowanie innych (pokazywanie celów, możliwości, okazji, inspirowanie zmian),
 - tworzenie i podtrzymywanie więzi,
 - współpraca dla osiągnięcia wspólnych celów.

Anna Matczak (2001) przez kompetencje społeczne proponuje rozumieć złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w sytuacjach społecznych określonego typu. Umiejętności powyższe człowiek nabywa w trakcie treningu społecznego. Zdaniem autorki kompetencje warunkowane są cechami osobowości, temperamentem, inteligencją ogólną, społeczną i emocjonalną. Cechy wrodzone i społeczne doświadczenia są istotnymi czynnikami mającymi wpływ na poziom kształtujących się kompetencji. Zatem autorka stwierdza, że kompetencje społeczne są to złożone umiejętności warunkujące efektywność radzenia sobie w określonego typu sytuacjach społecznych i są one nabywane przez jednostkę w toku treningu społecznego. Efektywność tego treningu zależy w pewnym stopniu od możliwości intelektualnych jednostki, w tym szczególnie od inteligencji społecznej i emocjonalnej. Interpersonalne zdolności i umiejętności człowieka posiadają niespecyficzny charakter. Ujawniają się w relacjach formalnych, towarzyskich i intymnych, które można określić jako zróżnicowane pod względem m.in. formy. Treść i cel interpersonalnej aktywności narzuca swoim charakterem odmienną normę je wyznaczających. Zatem kompetencje społeczne odnoszą się do efektywności w sytuacjach społecznych. Za wskaźniki efektywności uznaje się osiąganie przez jednostkę własnych celów oraz zgodności z oczekiwaniami społecznymi. Według J. Roli (2004) miarą społecznych kompetencji jest liczba i różnorodność środowisk, w których człowiek przebywa i nawiązuje kontakty. Autor podkreśla, że wachlarz tych interakcji jest szeroki, począwszy od kontaktów z najbliższymi w środowisku rodzinnym, aż do kontaktów z osobami dorosłymi, instytucjami i całymi grupami ludzi.

Cel badań

Celem badań była ocena poziomu kompetencji społecznych oraz zbadanie, czy istnieją istotne różnice wśród badanych kobiet. Założono hipotezę, że istnieją istotne różnice w poziomie kompetencji społecznych w badanych grupach kobiet, oraz, że zabójczynie mają najniższy poziom badanej zmiennej.

Badaniami objęto ogółem 300 kobiet. Badania przeprowadzono w trzech grupach kobiet, po 100 osób w każdej. Grupę podstawową stanowiły kobiety skazane za zabójstwo (art. 148 § 1 i § 2 k.k.). Wprowadzono również dwie grupy kontrolne równoliczne – po 100 kobiet. Pierwszą grupę kontrolną stanowiły kobiety skazane za przestępstwa przeciwko mieniu i obrotowi gospodarczemu, nazywane dalej przestępczyniami nieagresywnymi, natomiast druga grupa kontrolna obejmowała kobiety niemające konfliktu z prawem.

Podstawowym kryterium doboru do grup, w przypadku grupy kryterialnej oraz grupy kobiet odbywających karę za przestępstwa nieagresywne, było prawomocne orzeczenie sądu dotyczące popełnionego czynu.

Charakterystyka badanej grupy

Analiza cech społeczno-demograficznych ukazuje, że najwięcej kobiet popełniających zabójstwa ma od 41 do 50 lat (30%), podobnie jak przestępstw nieagresywnych. Zabójczynie to najczęściej rozwódki, wśród kobiet nieagresywnych dominowały panny, natomiast wśród kobiet niekaranych – mężatki. Przed dokonaniem przestępstwa zabójczynie, podobnie jak kobiety skazane za przestępstwa nieagresywne, zamieszkiwały duże miasto powyżej 100 000 mieszkańców. Kobiety niemające konfliktu z prawem były mieszkankami średnich miast. Najniższym poziomem wykształcenia charakteryzowały się kobiety z grupy badawczej, ponad 1/3 zakończyła edukację na poziomie podstawowym, nieco wyższe wykształcenie zdobyły kobiety skazane za przestępstwa nieagresywne, ponieważ najwięcej z nich ukończyło szkołę zawodową. Zdecydowanie wyższy poziom edukacji posiadają kobiety niekarane. Większość kobiet zabójczyń przed osadzeniem pracowała w zakładzie karnym. Tylko 7% badanych podało, że nigdy nie pracowało, przy czym w dwóch pozostałych grupach wskaźnik ten był o wiele wyższy – pracy nigdy nie podjęło 13% respondentek z grupy przestępczyń nieagresywnych i kobiet niekaranych. Stosunki między pracownikami a kobietami badanymi układały się bardzo dobrze lub dobrze.

Metoda

Badania przeprowadzono w oparciu o kwestionariusz biograficzny oraz Kwestionariusz Kompetencji Społecznych, opracowany przez Annę Matczak. Kwestionariusz jest narzędziem samoopisowym, którego pozycje są określeniami różnych czynności lub zadań, wyrażonych w formie bezokolicznikowej. Zadaniem badanego jest określenie efektywności, z jaką je wykonuje. Ocen dokonuje na czterostopniowej skali, opisanej słownie: *zdecydowanie dobrze*, *nieźle*, *raczej słabo*, *zdecydowanie źle*. Część pozycji dotyczą określenia różnych czynności społecznych, które właśnie stanowią podstawę oceny kompetencji społecznych badanej osoby (Matczak 2001).

Kwestionariusz jest złożony z 90 stwierdzeń, z których 60 to pozycje diagnostyczne (dotyczące kompetencji społecznych), a 30 – niediagnostyczne (dotyczące umiejętności niespołecznych). Większość pozycji diagnostycznych składa się na trzy czynnikowe skale: I (kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach intymnych – 15 pozycji), ES (kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach ekspozycji społecznej – 18 pozycji) oraz A (kompetencje warunkujące efektywność zachowań w sytuacjach wymagających asertywności – 17 pozycji). Zadaniem osoby badanej jest ocena, jak dobrze poradziłaby sobie z wymienionym zadaniem, wybraną odpowiedź należy zaznaczyć znakiem X. Jeśli

znalazły się czynności, których badana nie wykonywała, powinna jednak udzielić odpowiedzi – wyobrazić sobie siebie w sytuacji wymagającej takiego działania i ocenić, jak dobrze poradziłaby sobie z nim.

Analiza uzyskanych wyników badań

Tabela 1. Wyniki procentowe uzyskane w poszczególnych podskalach Kwestionariusza Kompetencji Społecznych przez badane kobiety: zabójczynie, przestępczynie nieagresywne oraz kobiety niekarane

Skala	Zabójczynie	Przestępczynie nieagresywne	Kobiety niekarane
	%		
I			
Niskie	32,00	26,00	21,00
Przeciętne	51,00	54,00	75,00
Wysokie	17,00	20,00	4,00
ES			
Niskie	30,00	21,00	21,00
Przeciętne	58,00	54,00	77,00
Wysokie	12,00	25,00	2,00
A			
Niskie	38,00	23,00	11,00
Przeciętne	58,00	57,00	79,00
Wysokie	4,00	20,00	10,00

Źródło: Badania własne.

Pierwsza, wstępna analiza wyników wskazuje na wysoką reprezentację wyników skrajnych w obu grupach przestępczyń i stosunkowo niską ocenę własnych kompetencji przez kobiety niekarane. Właśnie ta grupa w zdecydowanej większości swoje kompetencje oceniła jako przeciętne lub niskie. Natomiast przestępczynie częściej wskazywały swoje kompetencje jako niskie, i co warte podkreślenia, wielokrotnie częściej niż kobiety niekarane, jako wysokie. Ponieważ uzyskane wyniki okazały się niezwykle ciekawe, poddano je dalszym analizom.

Tabela 2. Analiza wariancji w zakresie poszczególnych wskaźników kompetencji społecznych w badanych grupach: zabójczyń, przestępczyń nieagresywnych oraz kobiet niekaranych

Rodzaj kompetencji	Średnia w grupie			Wynik testu F	Df	Istotność
	zabójczynie	przestępczynie nieagresywne	kobiety niekarane			
Kompetencje w sytuacjach intymnych	41,20	43,57	42,27	2,473	2;297	0,086
Kompetencje w sytuacjach ekspozycji społecznej	48,12	51,05	47,93	2,609	2;297	0,075
Kompetencje zachowań wymagających asertywności	41,97	45,57	47,71	9,290	2;297	0,000

Źródło: Badania własne.

Powyższa analiza wskazuje, że jedynym wskaźnikiem, w którym kobiety zabójczynie uzyskały niższe wyniki na poziomie istotnym statystycznie, jest poczucie kompetencji wymagających asertywności. W grupie zabójczyń średnia wartość jest najniższa ze wszystkich porównywanych grup. Jak wykazał przeprowadzony test POST-HOC, w grupie zabójczyń kompetencje zachowań wymagających asertywności są istotnie niższe niż w grupach kontrolnych. Może to oznaczać m.in., że zabójczynie są bardziej zamknięte na otoczenie, dla osiągnięcia własnego celu nie będą dążyły do uzyskania kompromisu, ale mogą posługiwać się manipulacją w celu zdobycia korzyści. Mogą również być bardziej podatne na wpływy innych osób. W pozostałych dwóch wskaźnikach: kompetencje w sytuacjach intymnych oraz kompetencje w sytuacjach ekspozycji społecznej, nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic, jednak wynik zbliża się do istotności.

Biorąc pod uwagę ogólny wynik uzyskany w Kwestionariuszu Kompetencji Społecznych, stwierdzono istnienie istotnych różnic w badanych grupach: zabójczyń, przestępczyń nieagresywnych oraz kobiet niekaranych. Najniższy poziom kompetencji społecznych przejawiają zabójczynie, nieco wyższy kobiety niekarane, a najwyższy poziom kompetencji społecznych ujawniły przestępczynie nieagresywne. Po przeprowadzonej analizie wariancji stwierdzono, że badane grupy istotnie różnią się poziomem kompetencji społecznych. Jak wskazuje test POST-HOC, w grupie zabójczyń kompetencje społeczne są istotnie niższe niż w grupie przestępczyń nieagresywnych, natomiast poziom kompetencji społecznych w grupie kobiet niekaranych nie różni się istotnie od poziomu tej zmiennej w pozostałych grupach.

Tabela 3. Ogólny wynik analizy wariancji w Skali Kompetencji Społecznych w badanych grupach: zabójczyń, przestępczyń nieagresywnych i kobiet niekaranych

Kompetencje	Średnia w grupie			Wynik testu F	df	Istotność
	zabójczynie	przestępczynie nieagresywne	kobiety niekarane			
Kompetencje społeczne	131,29	140,19	137,91	3,632	2;297	0,028

Źródło: Badania własne.

Wnioski

Założona hipoteza, że istnieją istotne różnice w kompetencjach społecznych zabójczyń, przestępczyń nieagresywnych i kobiet niekaranych, oraz, że zabójczynie ujawniają niższy poziom kompetencji społecznych niż pozostałe kobiety badane, została częściowo zweryfikowana pozytywnie. O ile pozytywnie zweryfikowano pierwszą część hipotezy, druga nie uzyskała potwierdzenia, uzyskane wyniki okazały się zaskakujące.

Niższy poziom kompetencji społecznych mogą tłumaczyć doświadczenia socjalizacyjne badanych. Wszak wiele umiejętności społecznych nabywamy w środowisku rodzinnym, w czasie codziennych, pozytywnych relacji. Zabójczynie zwykle mają trudniejsze doświadczenia wyniesione ze swojego domu rodzinnego w porównaniu z pozostałymi badanymi (Majchrzyk 1994, 2008, 2009; Mirosław 2010). Osoby o niskim poziomie kompetencji mogą posiadać utrudnienia w przystosowaniu społecznym oraz funkcjonowaniu interpersonalnym, a także charakteryzować się mało plastycznym stosunkiem do rzeczywistości i wysokim poziomem lęku. Małe umiejętności społeczne wiążą się także z brakiem asertywności, a właśnie to kobiety skazane za zabójstwo uzyskały najniższe natężenie w skali badającej umiejętności w zachowaniach asertywnych. Wysoki poziom kompetencji społecznych sprawczyń przestępstw nieagresywnych może wynikać z dobrego przystosowania do przestępczego stylu życia, związanego z łatwym zdobyciem pieniędzy, umiejętnościami manipulowania innymi ludźmi, co w środowisku kobiet przestępczyń nierzadko jest wysoko cenioną umiejętnością. M. Argyle (1999) zauważa, że posiadane kompetencje społeczne mogą być wykorzystane do celów prospołecznych, ale również do antyspołecznych. Posiadanie odpowiednich kompetencji społecznych nie pozostaje bez znaczenia, ponieważ dotyczą tak ważnych sfer życia, jak: przyjaźń, małżeństwo czy prawidłowe relacje interpersonalne. A przecież w budowaniu owych relacji bardzo ważne są takie umiejętności, jak empatia lub radzenie sobie w sytuacjach intymnych.

Można zatem sądzić, że w resocjalizacji kobiet skazanych za zabójstwa będą pożądanymi programy kształtujące ich umiejętności społeczne, szczególnie programy wpływające na: samoocenę, asertywność oraz umiejętność współpracy z innymi. Skazane powinny uczestniczyć w nich już od początku osadzenia. Kolejne zalecenie, które dotyczy obu grup kobiet karanych, polega na nawiązaniu lub podtrzymywaniu kontaktów z rodziną, osobami najbliższymi. W miarę możliwości kobiety powinny zostać zaangażowane w wykonywanie pracy na terenie jednostki i poza nią, jak również aktywne uczestniczyć w rozwoju własnym poprzez dostępne środki na terenie zakładów karnych, takich jak: nauczanie, szkolenia, kursy.

W grupie przestępczyń nieagresywnych należy przekierować umiejętności społeczne na działania prospołeczne, służące dobru innych ludzi.

Bibliografia

- Argyle M. (1999), *Psychologia stosunków międzyludzkich*, PWN, Warszawa
- Goleman D. (1999), *Inteligencja emocjonalna w praktyce*, Wydawnictwo Media Rodzina, Poznań
- Majchrzyk Z. (1995), *Motywacje zabójczyń, alkohol i przemoc w rodzinie*, Wydawnictwo PARPA, Warszawa
- Majchrzyk Z. (2008), *Zabójczynie i zabójcy*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa
- Majchrzyk Z. (2009), *Kiedy kobieta zabija*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa
- Matczak A. (2001), *Kwestionariusz Kompetencji Społecznych*, podręcznik, Pracowania Testów psychologicznych PTP, Warszawa
- Mirosław K. (2010), *Doświadczenia socjalizacyjne i style reagowania w sytuacjach trudnych kobiet skazanych za zabójstwo*, niepublikowana praca doktorska, Wydawnictwo APS, Warszawa
- Rola J. (2004), *Melancholia rodzinna. Psychologiczne uwarunkowania zaburzeń depresyjnych dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo APS, Warszawa

Social competence of imprisoned women (Summary)

There is an increasing need to do research concentrated on women who committed crime. So far, conducted analysis considered mostly the motives and circumstances of committing crimes, but they ignored such crucial elements as social skills. But these social skills determine the effectiveness of dealing with different social situations in every day life. Moreover, social skills are useful in better communication, understanding other people or self presentation. The estimation of the level of women's who committed crime social skills was the aim of conducted research.